

Báthory Zsigmond és Mária Krisztierna
(Zsigmond magán- és közélet)

JELIGE: EJLERT LÖVBORG

2013

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Előzmények és történelmi háttér	4
Habsburg-szövetség, házasságkötés: hadi sikerek és házassági kudarc (1595)	8
A házasság válsága, hadi és politikai kudarcok, Zsigmond lemondása (1596–1597)	14
Zsigmond visszatérése, látszatházasság, újabb lemondás és válás (1598–1599)	17
Zsigmond és Mária Krisztierna házassága kudarcának feltételezett okai	20
A házasság kudarcának politikai következményei	21
Összegzés	23
Bibliográfia	24

Bevezetés

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem (1581-1602) 1595 augusztusában vette feleségül Mária Krisztiernát, megerősítve ezzel Erdély és a Habsburg birodalom közti szövetséget. A házasság csak négy évig tartott (1595–1599), és szokatlan módon válással ért véget.

Dolgozatom célja nem lehetett egy mindent felölelő Báthory Zsigmond-történet készítése. Ehelyett Zsigmond és Mária Krisztierna házassági históriájának rövid bemutatására, és ennek a négyéves kapcsolat politikai következményeire helyeztem a hangsúlyt. A téma kiválasztásában befolyásolt a tényező, hogy Báthory Zsigmondról egy kegyetlen eszközöket felhasználó, szeszélyes fejedelem képe él emlékezetünkben, aki uralkodása alatt négyszer mondott le és háromszor tért vissza a trónra. Véleményem szerint fontos dolog megvilágítani azt, hogy milyen ok (vagy okok) állhatott döntései hátterében. A fejedelmeknek ebben a korban, és ez alól Báthory Zsigmond sem lehetett kivétel, nagyon korlátozott volt a magánélete, az ún. magánszféra is szinte a nyilvánosság előtt zajlott. A magánélet szorosan összefonódott a közéleti szerepléssel. A magánélet egyik fontos szférája a házasság, amely Báthory Zsigmond esetében különösen fontossá vált. Feltételezésem szerint Mária Krisztiernával kötött házassága, illetve házasságának problémái nagy hatást gyakoroltak Zsigmond kudarcos uralkodására. Munkám során ezt a feltevést próbálom igazolni (vagy cáfolni) a vizsgált időszakra vonatkozó források és szakirodalmi megállapítások alapján.

Érdemes megjegyezni, hogy Báthory Zsigmond csak egyetlenegy szintézis egyetlenegy született, amely elavultnak tekinthető.¹ Mária Krisztiernáról több feldolgozás is készült. A legkorábbit Szilágyi Sándor alkotta meg 1875-ben.² Az egyik alapmű Szádeczky Lajos 1883-ban megjelent munkája, amelyben nagy empátiával mutatta be a fejedelemasszony alakját a korabeli levelezés és szakirodalom alapján.³ Szádeczky többek között használta a kortárs osztrák Karl Reissenberger munkáját is.⁴ A másik, jóval később íródott alapvető monográfia Benda Kálmán nevéhez fűződik.⁵ Báthory Zsigmond korának prezentálásában többek között Bagi Zoltán, Horn Ildikó, Kruppa Tamás, Nagy László, Oborni Teréz és Tóth Sándor László munkáira támaszkodtam. A korszak történetíróinak (Baranyai Decsi János, Bethlen Farkas, Istvánffy Miklós, Szamosközy István stb.) műveire is természetesen építettem.

Elemzésem során a történészi pontosságot szem előtt tartva, igyekeztem kiválogatni az információ-tömegből azokat az adatokat, amelyek segítségével reményeim szerint Báthory Zsigmond magán- és közéletének kapcsolatáról egy lehetőleg hű és érdekes képet tudok bemutatni.

¹ Lénárt József: Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem élete, jelleme, politikája. Budapest, 1880.

² Szilágyi Sándor: Egy nő a trónon. In: uő.: Rajzok és tanulmányok. I. kötet. Budapest, 1875. 95–124. (A továbbiakban: Szilágyi 1875)

³ Szádeczky Lajos: Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Századok 1883. 50–58, 129–143, 256–274.

⁴ Karl Reissenberger: Maria Christierna von Inner-Österreich. Graz, 1882.

⁵ Benda Kálmán: Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Budapest, é. n. [1986]

Előzmények és történelmi háttér

Az Erdélyi Fejedelemség sajátos helyzetben volt a XVI. század második felében, különösképpen pedig a 16. század utolsó évtizedében. Egyfelől 1541-től „hivatalosan” az Oszmán Birodalomhoz tartozott, mint „szandzsák”, amikor Szulejmán szultán (1520–1566) megszállta Budát és János Zsigmondot anyjával és gyámjaival Erdélybe küldte. Másrészt a mindenkori Habsburg uralkodó magyar királyként szintén jogot formált a Magyar Királyság részeként számon tartott erdélyi vajdaságra. Erdély így egyfajta Erisz almája volt az Oszmán és a Habsburg birodalom között. Mindez nehezítette Erdély uralkodóinak és politikusainak helyzetét, szükségképpen rákényszerítette őket lavírozásra, „hintapolitikára”, miközben ennek jelentős kockázata, veszélyei is voltak. Elsőként Fráter György volt e politika első képviselője, majd áldozata is János Zsigmond uralkodása idején (1540–1571). A „Tündérország” elnevezés korántsem nevezhető pozitív töltetű jelzőnek Erdélyt illetően. Ez a korabeli megnevezés az „erdélyiek 'állhatatlanságára’⁶ vonatkozott. Ezzel akarták kifejezésre juttatni a magyarországiak, hogy az erdélyiek a török szövetséggel elárulták Magyarországot. Természetesen ez a feltevés nem fedi a történelmi tényekkel alátámasztható valós okot a szövetség tekintetében. Megállapítható, hogy a keleti országrész kényszerűségből lépett szövetségre a Portával, illetve lett adófizető vazallusa, hiszen a török által elfoglalt területek övezték keletről Erdélyt. Egyedül nem volt képes szembeszállni a szultán akaratával, a Habsburgok pedig nem rendelkeztek megfelelő erővel – ahogy a többszörös országegyesítések kísérletek kudarca is mutatta –, hogy megvédjék a keleti országrészt.⁷

Nagy László szerint „a török vazallus erdélyi fejedelemség léte tulajdonképpen 1571-ben kezdődött, Báthory István (1571–1586) megválasztásával.”⁸ Báthory István 1571-ben Erdély fejedelme lett, és csak ezután kezdett el foglalkozni a házasság, illetve a dinasztia-alapítás gondolatával. Házasságát Habsburg, illetve francia aráival is el tudta volna képzelni, később mindkettő terve kudarcba fulladt, ám 1576-ban elvette feleségül Jagelló Annát, így a lengyel trónra került. Anna elég idős volt már, így a gyermekszülés lehetősége fel sem merült.⁹ Ezt szem előtt tartva Báthory István unokaöccseire építette dinasztia-alapítási terveit. Az idő folyamán rokonai közül Báthory András lett az egyetlen, akire valóban számíthatott az utódlás kérdésében. 1578-tól András idejét Lengyelországban töltötte, ahol nagybátyja tartotta kezében jezsuita nevelését. Az egyházi pálya révén megszerezhetővé vált volna az erdélyi püspökség, mint a katolikus hit megerősítésének lehetősége. András fokozatosan nyerte el a lengyel egyházi tisztségeket István közbenjárásával, míg 1584-ben a bíborosi rangot is megkapta a pápától.¹⁰

⁶ Nagy László: A rossz hírű Báthoryak. Budapest 1984. (A továbbiakban: Nagy 1984) 92.

⁷ Lénárt 1880. 219. http://epa.oszk.hu/00900/00979/00354/pdf/EM-1880_7_08.pdf Elérés ideje: 2012. november 1.

⁸ Nagy 1984. 93.

⁹ Báthory István házasságára Jagelló Annával összefoglalóan vö. Horn Ildikó: A könnyező krokodil. Jagelló Anna és Báthory István házassága. Budapest, 2007.

¹⁰ Horn Ildikó: Báthory András. Budapest, 2002. (A továbbiakban: Horn 2002)

Ezalatt Erdélyben 1581-ben meghalt a betegeskedő Báthory Kristóf vajda (1576–1581), s öccse, Báthory István lengyel király megválasztotta fejedelemnek Kristóf mindössze kilencéves fiát, Zsigmondot (1572–1613). Zsigmond születésével kapcsolatban utólag több legenda is keletkezett, amelyeket Szamosközy István történetíró említett meg. Az egyik ilyen, hogy az „újszülöttnak, aki hét hónapra jött a világra, mindkét tenyere tele volt vérrel, 'immaturus et sine epidermis natus'”¹¹ A másik legenda szerint szoptatós dajkát nehezen találtak neki, mivel „'mind elharapdálta, elharapdosta a csecseket.”¹² Mindkét történet Zsigmond kegyetlenségét magyarázza utólagosan keletkezett legendás történettel. A harmadik legendás történet arról szólt, hogy amikor a dajka fűrosztotta, „az teknőben hallá változott, ... majd ismét gyermek képiben változott.”¹³ Ez a történet ingadozó, bizonytalan karakterét, jellemét előlegezte meg.¹⁴

A kiskorú Zsigmondot nagybátyja, István lengyel király rendelkezése szerint 1583-ig egy tizenkét főből álló tanács segítette az uralkodásban. „Báthory 1583 tavaszán három tanácsost - Kendy Sándort, Kovacsóczy Farkas kancellárt és Sombori Lászlót - önálló döntési hatáskörrel ruházott fel.”¹⁵ Báthory István figyelemmel kísérte unokaöccse nevelését, sőt irányelveket adott a tanácsosoknak, és következetesen számon kérte ezeket. Mivel a „triumvirek” sem váltak be, 1585-ben Ghyczy János váradi főkapitányt kormányzóvá nevezte ki Báthory István.¹⁶

Báthory István halála (1586. december) trónviszályt okozott Lengyelországban, és Erdélyben szintén bizonytalan politikai helyzetet eredményezett, habár 1585-től Ghyczy János, mint kormányzó, kezében volt a hatalom. A kormányzó Báthory halálát követően a Báthory testvérek sorsáról kezdett érdeklődni Zamoyski lengyel kancellártól, hiszen tudta, hogy a fivéreknek ezentúl egyedül kell boldogulniuk. Báthory István még életében biztosította unokaöccsei, Boldizsár, István és András jövőjét, erdélyi birtokokat hagyva rájuk. Boldizsárnak és Istvánnak haza kellett jönnie Lengyelországból, s Erdélyben két udvar jött létre: Zsigmond Gyulafehérváron, Boldizsár Fogarason rendezkedett be.¹⁷ 1588-ban Ghyczy János bejelentette, hogy lemond, és ekkor újra fellángolt Erdélyben a hatalmi harc. A rendek a medgyesi országgyűlésen nagykorúsították Báthory Zsigmondot, „absolutus princepsnek” nyilvánították,¹⁸ amelynek a jezsuiták kiűzése volt az egyik feltétele, s erősen megkötötték a kezét.¹⁹ Unokabátyja, András később kapta meg Rudolf császártól az

¹¹ Szamosközy István *történeti maradványai*. 1542–1608. Vegyes följegyzések. Kiadta Szilágyi Sándor. Budapest, 1880. (A továbbiakban: Szamosközy 1880) 9–10, 12.; lásd még Nagy 1984. 97.

¹² Szamosközy 1880. 9–10, 12.; lásd még Nagy 1984. 97.

¹³ Szamosközy 1880. 90–10, 12.; vö. még Nagy 1984. 97.

¹⁴ Oborni Teréz: Erdély fejedelmei. Pannonica Kiadó, 2002. (A továbbiakban: Oborni 2002) 47.

¹⁵ Lénárt 1880. 223.; R. Várkonyi Ágnes, in: Magyarország története tíz kötetben III/1. 1526–1686. Budapest, 1985. (A továbbiakban: Magyarország története III/1.) 642.

¹⁶ Barta Gábor, in: Erdély története három kötetben I. A kezdetektől 1606-ig. Szerk. Makkai László–Mócsy András. Budapest, 1988. (A továbbiakban: Erdély története I.) 453.; Magyarország története III/1. 641–644.

¹⁷ Nagy 1984. 101.

¹⁸ Nagy László Szamosközyt idézi, miszerint az országgyűlés articulusba foglalta, hogy Zsigmond ne legyen teljes jogú fejedelem, de unokabátyja, Báthory Boldizsár Zsigmond híveivel megváltoztatta ezt a bejegyzést., vö. Nagy 1984. 102.

¹⁹ Lénárt 1880. 227.; Oborni 2002. 47.

utazási engedélyt, így érdemben nem tudta támogatni a jezsuitákat. A gyűlés után „V. Sixtus pápa kiátkozta Báthory Zsigmondot. Báthory Andrásra hárult a feladat, hogy a két fél között közvetítsen és a pápai megbocsátást kieszközölje.”²⁰ András bíboros hosszú levelezés során elérte, hogy 1590 tavaszán a pápa megbocsátott Zsigmondnak. A 16 éves Zsigmond a dinasztia első számú emberévé vált, holott „életkora folytán tapasztalatai nem lehettek, így idősebb tanácsadóira kellett hallgatnia, és menetközben megszerezni a politikai és katonai tapasztalatot.”²¹ A Habsburgok a lengyel regnálásért küzdöttek. Hosszas ellenségeskedést követően 1589 tavaszán III. (Wasa) Zsigmond lengyel király és a Habsburgok megegyeztek: Rudolf és a főhercegek elismerik Zsigmondot, nem avatkoznak bele a lengyel belügyekbe, Miksa főherceg köteles volt a lengyel királyi cím használatáról és minden, a lengyel koronával kapcsolatos igényéről lemondani.”²² Ezt követően Miksa főherceg Báthory Andrással tárgyalt egy esetleges Habsburg menyegzőről 1591 augusztusában. Báthory Zsigmondnak kerestek feleséget, cserébe Erdély támogatta volna Miksát a lengyel trónért való harcban. Konkrét egyezség nem született, hiszen András tárgyalásokat folytatott a Medici-családdal is. „1591 augusztusában Gyulafehérvárott a Báthory rokonság Zsigmond házasságáról tárgyalt.”²³ Közben a Mediciék visszautasították az erdélyi fejedelem házassági ajánlatát, ennek hatására a fejedelem a bíboros törekvésére, tehát a Habsburg-házasságra kezdett újból összpontosítani.

1593 tavaszán megkezdődött a lengyel-török tárgyalás, miszerint Báthory Zsigmond személye megfelelné lengyel uralkodónak, hiszen a lengyel államnak biztosította volna a béke fenntartását a törökkel, ám a tárgyalások megszakadtak, mert Haszán boszniai basa az előző évek kísérletei után 1593 júniusában harmadszor is megtámadta Sziszek várát, és június 22-én vereséget szenvedett a Habsburg felmentő seregtől, és ezzel kezdetét vette az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti nyílt küzdelem, az ún. hosszú vagy tizenöt éves háború (1593-1606). Báthoryhoz ugyanakkor pápai megbízásból már 1591-ben Alfonso Carrillo jezsuita gyóntató érkezett, hogy a fejedelmet rábeszélje a törökellenes szövetségben való részvételre.²⁴ Zsigmond hosszas töprengés után úgy döntött, hogy a keresztény, azaz Habsburg-oldalon lép be a háborúba. Az ifjú fejedelem a háborút jó lehetőségnek találta a töröktől való elszakadásra, végső terve pedig egy szuverén állam létrehozása volt.²⁵ VIII. Kelemen pápa követeket küldött Erdélybe, s „Báthory Andrást is felszólította, hogy legyen fejedelmi unokatestvére segítségére az erdélyi országgyűlés

²⁰ Horn 2002. 133.

²¹ Tóth Sándor László: Báthory Zsigmond politikája és harmadik lemondása (1599–1600). In: AETAS 26 (2011) 2. szám, (A továbbiakban: Tóth 2011) 86.

²² Horn 2002. 157.

²³ Papp Klára: Erdélyi fejedelmek. Debrecen, 2008. (A továbbiakban: Papp 2008) 45.

²⁴ Lénárt 1880. 235.; Szilágyi 1875. 102–103.; Szilágyi Sándor: Carrillo Alfonz diplomáciai működése (1594–1598). Budapest, 1877. (A továbbiakban: Szilágyi 1877) 9–17.; Oborni 2002. 48.

²⁵ Tóth 2011. 86.; Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. (A továbbiakban: Tóth 2000) 145.

meggyőzésében, és a Rudolf császárral folytatott szövetségi tárgyalásokban.”²⁶ Báthory Zsigmond már a török Portától való elpártolás előtt gondolt arra, hogy a Habsburg-dinasztiából kér magának feleséget. Már 1593-ban megkérte Mária főhercegasszonyt, az elhunyt Károly főherceg özvegyét, küldje el két lány arcképét, hogy választhasson közülük. Ezt ekkor Mária elutasította azzal, hogy Rudolf császár és magyar király (1576–1608) engedélye nélkül ezt nem teheti meg.²⁷

1593 nyara folyamán a Porta a fejedelem háborúba lépését sürgette oszmán oldalon. Zsigmond különböző kifogásokkal élt, hiszen közben a rendek meggyőzésén dolgozott, hogy bontsák fel a török szövetséget. Az ún. törökpárt tapasztalt politikusai, Kendy Sándor fejedelmi tanácsos, Kovacsóczy Farkas kancellár és mások veszélyesnek tartották a Portával való szembeszegülést.²⁸ Zsigmond fejedelmet támogatta nagybátyja, Bocskai István váradi főkapitány, Geszti Ferenc, Kornis Gáspár, Gyulaffy László és mások.²⁹ 1594 februárjában a gyulafehérvári országgyűlésen végül a rendek beleegyeztek a töröktől való elszakadásba. Zsigmond fejedelem azzal érvelt, hogy a török a Magyar Királyság (királyi Magyarország) elfoglalása után Erdélyt is be fogja kebelezni, megszűnik a viszonylag kedvező vazallusi státus.³⁰ Hamarosan azonban az 1594. májusi tordai gyűlésen érvénytelenítették a korábbi határozatot. A válságos helyzetben 1594 júniusában és júliusában is hívtak össze országgyűlést, majd Tordán fegyveres gyűlést, ahol a törökpárti ellenzék végül is felülkerekedett.³¹ Erre a fejedelem Báthory Boldizsár tanácsára lemondott, s Kővárra menekült hívéhez, Keresztúry Kristófhoz. Oborni Teréz értékelése szerint „ez volt az első lemondása, amit még három hasonló követett, de bizonytalan, a nehéz helyzetektől megriadó és menekülő, önállótlan személyisége már ebben az első esetben megmutatkozott.”³² Zsigmondot nagybátyja, Bocskai István meggyőzte, hogy foglalja el újra fejedelmi székét. Ezt megkönnyítette, hogy a „törökpárt” határozatlan volt, nem döntöttek semmit arról, milyen államformát vezetnek be. S főképpen nem tettek semmit Báthory Zsigmond esetleges visszatérése ellen, ami Szilas László véleménye szerint „ennek állhatatlan természete miatt mindig lehetséges volt.”³³ Az ifjú fejedelem 1594. augusztus 27-én visszatért, s megbocsátást színelve csellel elfogatta az, ellenzék, a „törökpárt” vezetőit - Kendy Sándort, Bornemissza Jánost, Forró Jánost, Kovacsóczy Farkast, Kendy Gábort, Kendy Ferencet és Báthory Boldizsárt - és kivégeztette őket.³⁴ Zsigmond

²⁶ Horn 2002. 180.

²⁷ Szilágyi 1875. 103.; Szilágyi 1877. 21.; Benda 1986. 6.

²⁸ Bethlen Farkas: Erdély története IV. Báthory Zsigmond uralkodása (1594–1597). VIII–IX. könyv. Ford. Kasza Péter–S. Varga Katalin, a jegyzeteket Kruppa Tamás írta, szerk. Jankovics József. Budapest–Kolozsvár 2006. (A továbbiakban: Bethlen Farkas IV.) 61.; Benda 1986. 22.

²⁹ Benda 1986. 23.; Tóth 2000. 145.

³⁰ Zsigmond érvelésére a török szövetség felbontására vö. Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598). Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1982. (A továbbiakban: Baranyai Decsi 1982) 161.; vö. még Lele József: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. In: AETAS 1991/3–4. szám (A továbbiakban: Lele 1991) 108–109.; Tóth 2000. 145.

³¹ Bethlen Farkas IV. 11–23.; Tóth 2000. 146.

³² Oborni 2002. 49.

³³ Szilas László: Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). METEM könyvek 34. Budapest, é. n. (2001) (A továbbiakban: Szilas 2001) 63.

³⁴ A megtorlásra vö. Bethlen Farkas IV. 77–85.; Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/3. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Budapest, 2009. (A továbbiakban: Istvánffy 2009) 192–

fejedelem nemcsak a vele régóta rivalizáló Boldizsárt ölette meg, hanem másik két, távollevő unokabátyja ellen is fellépett. Elvette a már Lengyelországban tartózkodó Báthory András és István erdélyi birtokait, és száműzetésre ítélte őket. A Zsigmond fejedelem mellett álló, és pártfogását kereső Baranyai Decsi János³⁵ örökítette meg Zsigmond mondatait, amelyben kijelenti, hogy az összeesküvők halálukat saját maguknak köszönhatték, a büntetés kimondása államérdek volt, ő nem tehetett ellene semmit.³⁶ Ez a magatartás híven tükrözi a Machiavelli-féle felfogást, s ez nem is meglepő, hiszen Zsigmond fejedelem nagybátyja, Báthory István nagy hangsúlyt fektetett, hogy unokaöccse a neveltetése alatt alaposan ismerje meg az olasz filozófus elgondolását az ideális fejedelemtől.

Habsburg-szövetség, házasságkötés: hadi sikerek és házassági kudarc (1595)

1595 a nagy fordulat éve volt az Erdélyi Fejedelemség életében, amely már 1594-ben körvonalazódott, az ellenzék megsemmisítésével. A „törökpárti” ellenzék likvidálása után Bocskai vezetésével erdélyi követség ment Prágába Rudolf császárhoz a szövetség megkötése céljából. A szövetség egyik alapja a feleségkérés volt. Rudolf császár, magyar király elfogadta a feltételt, hiszen Erdélyt szerette volna megszerezni, illetve a kezdetben rosszul alakuló török háborúban (Győr eleste 1594-ben!) fontos volt egy új front megnyitása Erdély és a két román vajdaság (Havasalföld és Moldva) részvételével.³⁷ A prágai szerződés megkötésében és a házasság létrejöttében a szentszéki diplomáciának (Cesare Speciano prágai nuncius, Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius és Alfonso Carrillo, Zsigmond gyóntatója) oroszlánrésze volt.³⁸ Ez ugyanakkor óriási jelentőségű volt a fiatal Zsigmond fejedelem számára, hiszen Európa egyik, talán legjelentősebb dinasztiájából kapott feleséget, a szerződéssel pedig az Erdélyi Fejedelemség nyert elismerést. Makkai László értékelése szerint ez olyan eredmény volt, „amilyenre János Zsigmond hiába törekedett s mely az erdélyi fejedelemség nagykorúsítását és a Báthori-dinasztiának az európai uralkodók közösségébe való befogadását jelentette.”³⁹

1595. január 28-án Báthory Zsigmond követei útján megkötötte Rudolf császár/magyar királlyal a prágai egyezményt, melyben garantálták Erdély függetlenségét, és a Habsburg-fél katonai-pénzügyi segítséget ígért. A fejedelem kényszerű lemondása esetén Oppeln-Ratibort ígérték

193.; Szilágyi 1875. 104–105.; Lénárt 1880. 241–243.; Makkai László: Erdély története. Budapest, 1944. (A továbbiakban: Makkai 1944) 308–309.; Nagy 1984. 106–112.; Benda 1986. 24.; Erdély története I. 525–526.; Oborni 2002. 49–50.

³⁵ Bagi Zoltán: Báthory Zsigmond a magyar történetírásban. (Rövid áttekintés). In: A Báthoriak kora. A Báthoriak és Európa. Szerk. Ulrich Attila. Nyírbátor 2008. (A továbbiakban: Bagi 2008) 115.

³⁶ Baranyai Decsi 1982. 171–174.; vö. még Nagy 1984. 109.

³⁷ Kruppa Tamás: Báthory Zsigmond válása. (Adalékok egy fejedelmi frigy anatómiájához). In: A Báthoriak kora. A Báthoriak és Európa. Szerk. Ulrich Attila. Nyírbátor, 2008. (A továbbiakban: Kruppa 2008) 107.

³⁸ Kruppa 2008. 107.

³⁹ Makkai 1944. 310.

kárpótlásul birodalmi hercegi címmel. A szerződés értelmében jogosult volt egy Habsburg-hercegnő kezére. A szerződés IV. pontja szerint „Ő Szent felsége mihamarabb gondoskodjon a felséges fejedelem számára a jeles ausztriai vérből való feleségről, és semmi kedvező lehetőséget el ne mulasszon drága nagybátyjának, néhai Károly főhercegnek legfelségesebb özvegyénél, valamint Ferdinánd főhercegnél, Bajorország hercegnél, akik ő szent felségével együtt a mondott legfelségesebb főherceg lányainak gyámjai, hogy az ő beleegyezésük se hiányozzék, hogy lányai közül valakit a fejedelemhez adjanak.”⁴⁰ Rudolf császár határozott felszólítására az elhunyt Károly főherceg egyik leánya lett a kiszemelt jelölt.

Baranyai Decsi János tudósítása szerint januárban értesítette a császár Mária főhercegasszonyt, hogy Mária Krisztierna nevű lányát feleségül adassa Báthory Zsigmondnak.⁴¹ Baranyai Decsi szerint „az özvegy fejedelemasszonyt sok minden visszatartotta attól, hogy leányát elengedje abba a távoli országba, oda, mint gondolták a barbárok torkába.”⁴² Mária megírta Rumpf bárónak: „Szívem tele van aggodalommal, ha kedves és engedelmes gyermekemet Erdély viharai közé kell bocsájtanom, egy olyan fejedelemhez, akiről semmi bizonyosat nem tudni.”⁴³ A másik lánya, Anna is rosszállását fejezte ki, hiszen javasolta anyjának, halogassa az esküvőt, ameddig csak tudja.⁴⁴ Rudolf császár azonban nem engedett a nyomásnak. Mária ezek után azon fáradozott, hogy ameddig csak tudja, minél tovább kitolja az esküvő létrejöttét. Szádeczky Lajos egy 1595. február 22-i levélre hivatkozva állította, hogy Mária főhercegasszonynak több kifogása is volt. A vőlegényről is kétségei voltak, hiszen olyan szóbeszéd járta, „hogy talán püspök vagy pater akar lenni, a mint beszélük.”⁴⁵ S végezetül az erdélyiek által javasolt Szent György-napi nászt is túl közelinek találta, hiszen megfelelő személyzetet se tud addigra lányával küldeni, nem tudja illő ruhával ellátni és felkészíteni, „nincs semmije, ami szükséges volna; ahogy mondani szokták: egy tisztességes szoknyája sem.”⁴⁶

Végül mégis a vonakodó Mária főhercegasszony döntött a kérdésben, amikor ugyan lányait bemutatta a Prágából Grácba érkező lánykérő erdélyi követségnek (élén Bocskaival), de közölte, hogy csakis a másodszülött, Mária Krisztierna jöhet szóba (a legidősebb lány, Anna már a lengyel király felesége volt).⁴⁷ A február 27-én megérkező erdélyi követekkel való tárgyaláson (március 1.) Bocskai István feleségül kérte a főhercegasszony valamelyik lányát. Március 2-án Alfonso Carrillo, Zsigmond gyóntatója megkérte az egyedüli jelöltként maradt Mária Krisztierna kezét, másnap a főhercegasszony igenlő választ adott. Ezután következett a házassági szerződés elkészítése, majd

⁴⁰ *Bethlen Farkas* IV. 108–109.

⁴¹ *Baranyai Decsi* 1982. 207–208.

⁴² *Baranyai Decsi* 1982. 208.

⁴³ Szádeczky 1883. 53.; Benda 1986. 7.

⁴⁴ Benda 1986. 6.

⁴⁵ Szádeczky 1883. 53.

⁴⁶ Szádeczky 1883. 52–53.; Benda 1986. 7.

⁴⁷ Szilágyi 1877. 21.; Szádeczky 1883. 53.; Benda 1986. 8.

március 5-én aláírása.⁴⁸ A roppant alapos házassági szerződés értelmében mind Mária Krisztierna hozománya, mind Zsigmond hitbére 55 ezer Ft volt, emellett a fejedelem 60 ezer forint nászajándékot ígért. E három tétel fejében (170 ezer Ft) Zsigmond fejedelem lekötötte a menyasszonynak a fogarasi várat és uradalmat minden jövedelmével együtt.⁴⁹

A dinasztikus házasságkötést Istvánffy Miklós így örökítette meg: „Báthory Zsigmond, ahogy mondánk, a császárral frigyet vetvén, s feleségül vevén magának az császár atyjának egy atyafiának, Ausztriai Károly herceg leányát Gyulafehérváratt, sok népeknek öszvegyülésével, és szinte királyi ajándékokkal, szép, friss menyegzőt szerze”.⁵⁰ Ezt Tóth Sándor László úgy interpretálta, hogy a már elhunyt Károly főherceg egyik lányát (Mária Krisztiernát) ígérték feleségül a fejedelemnek. Egyszersmind kimondták, hogy örökös nélküli halála esetén (illetve lemondás esetén) Erdély a Habsburgokra száll.⁵¹ A politikai fordulatot a kortársak is eltérő módon ítélték meg.⁵² A kiváltó ok kérdésében is több válasz született, ám nem lehet tényszerűen kijelenteni, mire vezethető vissza a döntés, ahogy azt se lehet utólag prognosztizálni, milyen következménnyel járhatott volna, ha Zsigmond más megoldás mellett tette volna le a voksát.

Látható, hogy a házasság nem érzelmi alapon kötött meg, igazi dinasztikus frigy volt, ha igazi érzések után kutatunk, akkor ezt legfeljebb csak Mária Krisztierna oldaláról feltételezhetjük. A következőkben röviden a menyasszonyt és a vőlegényt mutatom be a források és a szakirodalom segítségével.

A menyasszony, Mária Krisztierna Grácban látta meg a napvilágot (1574. november 10.), tehát két évvel volt fiatalabb vőlegényénél, az erdélyi fejedelemnél. A kortárs Istvánffy Miklós történetíró munkájában azt írta róla, hogy „igen szép, ékes termetű” leányzó volt, „ki deák nyelvet (ti. latint) is jól tudott.”⁵³ Hasonlóképpen írt róla a hasonlóképpen kortárs Szamosközy István is, akinek tudósítását átvette Bethlen Farkas, eszerint „páratlan kellemmel és szépséggel felruházott, és a latin nyelvben is járatos” volt a 21-ik évében járó hercegisasszony.⁵⁴ Szilágyi Sándor úgy jellemezte Mária Krisztiernát, hogy „ritka szép szűz volt”, és hozzátette, hogy odaadás volt benne a hitért, és „magát áldozta fel a hitért.”⁵⁵ Szádeczky Lajos úgy összegezte a híradásokat, hogy a „kor igényei szerint, egy főhercegnőhöz illő sok oldalú nevelésben részesült: a házi munkák tanulásától, sőt a konyha vezetésétől- egész a latin nyelvig, melyet kitűnően el is sajátított”⁵⁶ A kiváló történész bájos külsejűnek és finom gyöngéd testalkatúnak örökítette meg. Hangsúlyozta, hogy

⁴⁸ Szádeczky 1883. 54.; Benda 1986. 8.

⁴⁹ Bethlen Farkas IV. 113–119.; lásd még Benda 1986. 9–10.

⁵⁰ Istvánffy 2009. 216.

⁵¹ A prágai egyezmény szövegére vö. Bethlen Farkas IV. 105–111.; Tóth 2000. 165–166.; Oborni 2002. 50.

⁵² Szamosközy „esztelen vakmerőség[nek]” tartotta, míg Szöllősi István dicsőítette e tettet; az elszakadás kortársi megítélésére összefoglalóan Nagy 1984. 113.

⁵³ Istvánffy 2009. 194.

⁵⁴ Bethlen Farkas IV. 111.

⁵⁵ Szilágyi 1875. 100.

⁵⁶ Szádeczky 1883. 50.

„neveltetésének alapja a vallásosság volt.”⁵⁷ Benda Kálmán a kortárs leírások alapján hangsúlyozza komolyságát, kedvességét, viselete egyszerűségét. Összbenyomása az róla, hogy „nagylány képein sem mondható szépek, de megnyerő.”⁵⁸ Benda szerint „szerény és visszahúzódó volt, de nem félszeg.”⁵⁹ A német mellett latinul is jól megtanult, ezt az említett források is hangsúlyozták. Nagy László eltérő véleményt formált a korabeli ábrázolások alapján Mária Krisztiánáról, szerinte „az enyhén szólva előnytelen volt már a betegség nyomai nélkül is.”⁶⁰ Ha eltekintünk a források természetes túlzásaitól, véleményem szerint inkább egy átlagos külsejű, kedves és a kor viszonyai között igen művelt fiatal lányt képzelhetünk el, aki vállalta kötelességét, hogy feleségül megy egy ismeretlen ország fiatal uralkodójához kizárólag dinasztikus érdekből.

Több kortárs történetíró negatív személyiségnek állította be Zsigmondot. Szamosközy István szerint például a „hatalmas család [Báthory] utolsó beteg hajtása, akiben zsarnoki hajlamok voltak, de híján volt az uralkodói rátermettségnek.”⁶¹ Egy másik forrás szerint Zsigmond apja, Kristóf idegbeteg volt, aki „élete utolsó éveiben erős melankólia vett erőt rajta és kevéssel halála előtt már senkit sem tűrt meg maga mellett,”⁶² vagy Zsigmond már kisgyermekkorában „minden kezébe kerülő madárnak kitekerte a nyakát,”⁶³ többek közt ezekkel magyarázták felnőttkori kegyetlenségeit.⁶⁴ Mindezek persze utólagos legendáknak tekinthetők, amivel indokolni próbálták Báthory Zsigmond tetteit. A későbbi történetírás is többnyire negatívan vélekedett Zsigmond jelleméről. Benda Kálmán szerint Zsigmond „kedélye viszont kiegyensúlyozatlan volt. Hangulatai szeszélyesen változtak, s ha úgy fordult, nemcsak közömbös, hanem kegyetlen is tudott lenni.”⁶⁵

A házasság sikertelenségét számos balszerencsésnek mondható jel prejudikálta, ilyen volt például a lakodalom megtartásának tolódása. A lakodalmat 1595. június 12-ére tűzték ki. Közbejött azonban a menyasszony váratlan betegsége április végén, magas és elhúzódó lázzal.⁶⁶ Benda Kálmán vélekedése szerint „talán az ismeretlen idegenbe utazás izgalmai, a látásból sem ismert jövődöbéli férj személye körüli bizonytalanság is hozzájárult” a láz megjelenéséhez.⁶⁷ A kortárs Baranyai Decsi János szerint a nővére halála miatt nem tudott időben elindulni.⁶⁸ Így csak június 15-én indult el a házassági menet, amely népes és előkelő küldöttségből állt.⁶⁹ Útközben is ki-kiújult Mária Krisztiána betegsége, így csak lassan haladhattak. Zsigmond állítólag olasz álruhában egy

⁵⁷ Szádeczky 1883. 51.

⁵⁸ Benda 1986. 16.

⁵⁹ Benda 1986. 17.

⁶⁰ Nagy 1984. 127.

⁶¹ Szamosközy István: Erdély rövid története (1598-1599; 1603) Budapest, 1981. (A továbbiakban: Szamosközy 1981.) 14.

⁶² Nagy 1984. 99.

⁶³ Nagy 1984. 97.

⁶⁴ A korabeli történetírók Báthory Zsigmond képére vö. Bagi 2008. 113–116.

⁶⁵ Benda 1986. 6.

⁶⁶ Szilágyi 1875. 110–111.

⁶⁷ Benda 1986. 28.

⁶⁸ Baranyai Decsi 1982. 215.

⁶⁹ Szádeczky 1883. 54–55.; Benda 1986. 28–29.

Genga nevű hadiépítésszel együtt elébe ment (Nagy)Károlyig menyasszonyának, hogy megnézzé, aztán visszatért Kolozsvárra.⁷⁰ Szilágyi Sándor feltevése szerint a lábadozó, beteg menyasszony rossz benyomást tehetett Zsigmondra, a „láz szépségének sok vonását letörölhette.”⁷¹ Az esküvői menet augusztus 1-jén érkezett meg Erdélybe, s a házassági ceremóniát, esküvőt augusztus 6-án tartották meg Gyulafehérvárott fényes külsőségek között,⁷² s a fejedelmi pár rengeteg ajándékot kapott.⁷³ Az esküvő után harmadik nap Zsigmond fejedelem megmutatta feleségének és anyósának a jegyajándékkul kikötött fogarasi várat és birtokba adta nejének az uradalmat. Majd visszatértek Gyulafehérvárra.⁷⁴ Ezután augusztus 17-én Mária főhercegasszony kíséretével visszaindult. Istvánffy Miklós megjegyzése szerint „Kisasszony havának vége felé az napát, mely a leányát Erdélyig kísérte vala, szépen megajándékozván elbocsátá, holott maga ötlet mind Enyed városáig tiszti szerint kísérte, az új menyasszonynak pedig, hogy Tasnádig, mely váras az tartomány határiban vagyon, az anyját elkésérné megengedte volna.”⁷⁵ Protokolláris szempontból tehát minden szépen alakult. Legalábbis ez volt a látszat.

A Habsburgoknak Erdély mellett Moldvaországot és Havasalföldet is meg kellett nyernie a törökellenes háborúhoz, a megbízható háttérország, azaz az Erdélyi Fejedelemség biztosításával. Zsigmond egyébként 1595 tavaszára maga mellé állította a két román vajdaságot, és azok hűbéruruknak ismerték el a fejedelmet.⁷⁶ Zsigmond nagy sikereket ért el a törökkel szemben mind Havasalföldön Mihály havasalföldi vajdával szövetségben (gyurgyevói győzelem), mind pedig a Temes-Maros vidéken több várat elfoglalva a töröktől (Lippa Jenő stb.).⁷⁷ Zsigmond fejedelem hatalma zenitjén volt, fejedelemségét elismerte Rudolf császár, hűbérura lett Havasalföldnek és Moldvának, legyőzte a rettegett törököt (Szinán nagyvezírt), egész Európában ismert lett a fiatal fejedelem.⁷⁸

A harcmezőkön elért sikereket magánéleti kudarca árnyékolta be. A házasságot ugyan megkötötték, de a források (illetve ezek hallgatása egy ideig), és a tények arról tanúskodnak, hogy a nászéjszaka, az „elhálás” nem történt meg.⁷⁹ Istvánffy így vélekedett „hogy immár tőle [Zsigmond] szűzen maradva”⁸⁰ hagyta el később Mária Krisztiena Erdélyt. Szilágyi Sándor szerint „a házasság a megkötés napjától nem volt boldog.”⁸¹ Szádeczky szerint a „lakodalmi ünnepséget nem követték

⁷⁰ *Bethlen Farkas* IV. 133.; ld. még *Benda* 1986. 43. Baranyai Decsi János szerint Zsigmond boldogan ment a jövődöbelije elé, vö. *Baranyai Decsi* 1982. 220.

⁷¹ *Szilágyi* 1875. 115.

⁷² *Bethlen Farkas* IV. 134–135.; *Benda* 1986. 30–34.

⁷³ *Baranyai Decsi* 1982. 221–223.; *Istvánffy* 2009. 216.

⁷⁴ *Benda* 1986. 34.

⁷⁵ *Istvánffy* 2009. 216.; hasonlóan *Bethlen Farkas* IV. 136.

⁷⁶ A havasalföldi vajdával kötött szerződésre *Bethlen Farkas* IV. 123–130.; *Benda* 1986. 26.; *Tóth* 2000. 166.

⁷⁷ *Demény Lajos*: A székelyek és Mihály vajda. Bukarest, 1977. (A továbbiakban: Demény 1977) 54–61.; *Tóth* 2000. 178–185.; *Oborni* 2002. 52.

⁷⁸ *Makkai* 1944. 313.; *Benda* 1986. 27.; *Tóth* 2000. 185.

⁷⁹ *Kruppa* 2008. 107.

⁸⁰ *Istvánffy* 2009. 274.

⁸¹ *Szilágyi* 1875. 117.

mézeshetek.”⁸² Ez kezdetben talán nem volt a külvilág számára feltűnő, mert Zsigmond fejedelemnek szinte az esküvő napjától fogva már a török ellen kellett készülődnie. Színán pasa nagyvezír Havasalföld megtámadására készült, és Erdély elpártolását is meg akarta bosszulni. Zsigmond így már Nagyenyednél elvált anyósától és feleségétől, hogy a vele levő testőrséggel a barcasági táborba siessen.⁸³ Kruppa Tamás megfogalmazása szerint „a kínos tény” (ti. az elhálás hiányát) néhány hónapig még lehetett magyarázni a havasalföldi hadjáratával, majd utána a székelyek lázadásával kapcsolatos nehézségekkel.”⁸⁴

Kérdés, hogy mikortól vált egyértelművé a házaspár (s egy szűkebb környezet) számára, hogy valami gond van a házassággal. Benda Kálmán feltételezése szerint Mária főhercegasszony még erdélyi tartózkodása során kérdezhetett rá lányára, aki közölhette vele, hogy a házasság nem consummáltatott.⁸⁵ Benda idézi ennek kapcsán Mária Krisztierna augusztus 31-i levelét anyjához: „ama bizonyos dologban azt írhatom, hogy most is minden a régiben van. Ő meglátogatott Szilágysomlyón, hogy elbúcsúzzék tőlem a hadjárat előtt, de más semmi nem történt.”⁸⁶ Zsigmond felesége és anyósa már augusztusban tudta, hogy valami probléma lehet. Zsigmond ezután elment sikeres és nemzetközi hírnevet szerző havasalföldi hadjáratára, így egyfajta időbeli haladékot nyert a házassági kapcsolatában. Szilágyi szerint „Zsigmond szép napokról álmodozott, a hadi dicsőség napjairól, melyekben a családi boldogság hiányáért kárpótlást keresett.”⁸⁷ Feleségének leveleket is írt a táborból, beszámolva a hadi hírekről és egyebekről, amelyek talán megnyugtatólag hatottak a fiatal feleségre. Mária Krisztierna a következőket írta anyjának: „nagyon kedvesen és szépen ír, és én reménykedem, hogy eljön az idő, amikor úgy fogunk élni, mint a mesékben a király és a királyné.”⁸⁸

Az ifjú fejedelemnő álmai hamarosan szertefoszlottak, hiszen férje országgyűlést hívott össze, s csak december elején találkozott feleségével rövid ideig, majd a tíz napig ülésező gyulafehérvári országgyűlés után Karácsonykor volt vele néhány napig. A karácsonyi találkozásban sem lehetett túl nagy öröme Mária Krisztiernának. December 27-én megírta anyjának, hogy férje elmondta problémáját. Zsigmond közölte feleségével, hogy „nem tudja mi történt vele, hogy az Isten bünteti-e, vagy gonosz emberek átka fogott rajta. Mert azelőtt ő is olyan volt, mint a többi férfi, de most többé nem. ...Csak a lakodalom előtt három nappal fogott gyanút, de akkor nem gondolta a dolgot komolynak, remélte, hogy elmúlik...Ha tudta volna, hogy nem múlik el, nem engedte volna, hogy megeskessenek bennünket.”⁸⁹ Mária Krisztierna január 7-i és 10-i levelében is kérte anyját, hogy tartsa titokban ezt a kínos dolgot. A január 7-i levélből kiderül, hogy próbálták a

⁸² *Szádeczky* 1883. 129.

⁸³ *Benda* 1986. 34.

⁸⁴ *Kruppa* 2008. 107.

⁸⁵ *Benda* 1986. 44.

⁸⁶ Idézi az 1595. augusztus 31-i levelet *Benda* 1986. 44.

⁸⁷ *Szilágyi* 1875. 118.

⁸⁸ Idézi *Benda* 1986. 38.

⁸⁹ Idézi az 1595. december 27-i levelet *Benda* 1986. 44.; *Oborni* 2002. 53.

látszatot fenntartani, és csak akkor voltak együtt, „ha az emberek látják.” Mária Krisztierna hangsúlyozta azt is anyjának, hogy férje gyakran bejön hozzá, kedves és mindig megcsókolja.⁹⁰ Ebből és a későbbiekből mintha az tűnne ki, hogy Mária Krisztierna csalódottsága ellenére kedvelte férjét. Néhányan, eleinte csak egy szűkebb kör tudott a házassági problémáról, beleértve a fejedelem nagybátyját, Bocskai Istvánt.⁹¹

A házasság válsága, hadi és politikai kudarcok, Zsigmond lemondása (1596–1597)

Zsigmond 1597. január első napjaiban Prágába ment, hogy személyesen tárgyaljon Rudolf császárral elsősorban a katonai segély kérdésében.⁹² A császár 12 000 katonát és hadisegélyt ígért a törökök elleni harc folytatásáért. Zsigmond nem túl sikeres prágai tárgyalásai után 1596. március végére tért vissza Erdélybe. Közben értesülhetett arról, hogy távollétében felkelés tört ki a székelyek között, hiszen Zsigmond nem tartotta be az ígéretét a székely szabadság visszaállításáról. A felkelést nagybátyja, távolléte alatt helytartója, Bocskai István verte le („véres farsang”).⁹³ A havasalföldi sikerek után tehát kisebb kül- és belpolitikai kudarcok következtek. Ráadásul a magánélet szférájában sem történt érdemi változás. Mária Krisztierna áprilisi-májusi leveleiben beszámolt arról, hogy sajnálatos módon semmi nem változott. Férje elmondta neki, hogy „úgy érzi, meg kell halnia, ha távol van és nem lát engem; amikor pedig belép hozzám, mintha egy kötél húzná vissza a küszöbről.”⁹⁴ Ambivalens érzések voltak tehát a fejedelemben is, egyszerre vonzódott feleségéhez, és ugyanakkor taszította is, ami az eddigi kudarcokból fakadhatott. Egy későbbi, áprilisi levélben Mária Krisztierna leírta, hogy férje sokat beszélgetett vele, sírt és azt mondta, „sajnál engem, hogy az ő bűneiért én bűnhődöm, pedig egyedül ő hibás”.⁹⁵ Elmondta, hogy bűvös övet is ajánlottak neki. Orvosságot is javasoltak, de semmi nem használt. Zsigmond egyelőre kedvesen bánt feleségével, a látszatot mindketten próbálták őrizni. Benda Kálmán szerint „Zsigmondot egyelőre a hadi sikerek kárpótolták az otthoni megalázottság érzéséért.” Amikor azonban 1596 júniusában Temesvár ostrománál kudarcot vallott,⁹⁶ július közepén közölte feleségével, a pápai nunciussal és felesége gyóntatójával, Marcellussal, hogy el akar válni, lemond a trónról, és a papi rendbe lép.⁹⁷ Ettől függetlenül még másfél évet töltött a trónon. Az 1596-os kudarcok – például Temesvár sikertelen ostroma, és még inkább az 1596. októberi 26-i mezőkeresztesi vereség (amely csatában személyesen is részt vett) – megerősítette a fejedelemben a

⁹⁰ A január 7-i és 10-i levélből idéz Benda 1986. 45.

⁹¹ Szádeczky 1883. 130.

⁹² Szilágyi 1875. 118.; Benda 1986. 38, 44.

⁹³ Demény 1977. 31–59.; Oborni 2002. 52–53.

⁹⁴ Az 1596. április 8-i levelet idézi Benda 1986. 45.; hasonlóan Szádeczky 1883. 132.

⁹⁵ Idézi Benda 1986. 45.

⁹⁶ Temesvár sikertelen ostromára lásd Bethlen Farkas IV. 167–168.; negatív hatására Szádeczky 1883. 133.

⁹⁷ Benda 1986. 46–47.; Oborni 2002. 54.

lemondás gondolatát.⁹⁸

A mezőkeresztesi csatában Zsigmond személyesen is megtapasztalta a török hatalmas hadierejét, megrettent, és ekkor döntött úgy, hogy újra elmegy a császárhoz Erdély átadásáról tárgyalni.⁹⁹ Wolf Rumpf, főudvarmester és titkos tanácsos a következőképpen nyilatkozott Zsigmondról, Mária főhercegnőnek: „[Zsigmond] kíváncsalmait az idő szerint változtatja; minden beszéde s törekvése odairányul, hogy ő ne legyen ott, hol a fejedelemnő van s ez ne legyen ott, ahol ő van; mihelyt az látja, hogy a fejedelemnő ki akarna jönni Erdélyből, hogy Grácba visszatérjen, mindjárt nincs ellenére az Erdélyben maradás.”¹⁰⁰ A megállapodás Zsigmond feltételei miatt egyelőre nem jött létre, a fejedelem visszatért Erdélybe, de néhány hónap elteltével megint felerősödött benne a vágy a válás iránt. A Szentszék ellenezte Zsigmond válási szándékát, felmért, hogy ez a Habsburg udvarnak komolyabb megterhelést jelent, mint ha Zsigmond marad a fejedelem.¹⁰¹ Mária Krisztierna a számára is megalázó helyzetben paradox módon egyszerre sajnálhatta és szerette férjét. Marcellus gyóntatóatyja megírta Mária főhercegasszonynak 1596. október 28-án, hogy a fejedelemasszony „bevallotta, még mindig szereti Zsigmondot.”¹⁰²

Zsigmond több irányban is próbálkozott a kudarcokkal teli 1596-os év után. A Habsburgokon kívül küldöttséget küldött a firenzei udvarba, és azt próbálta elérni, hogy őt nevezzék ki a pápai segélyhad főgenerálisává, ezzel akarta biztosítani a nyugati támogatást a Portával szemben. Ez az ambíciózus terve azonban kudarcot vallott. Hasonlóképpen felemás eredményt ért el a szultánnál végrehajtott puhatolozási kísérlete, mivel nem kapott egyértelmű biztosítékot arra, hogy a szultán megbocsát, s nem támad Erdély ellen.¹⁰³

Mária Krisztierna ezidőben Kőváron élt. Istvánffy meglátása szerint a fejedelemasszonyt „ágyásházából kirekesztve, s az havasoknak belső barlangi között lévő helyre Kővárba”¹⁰⁴ küldte Zsigmond, ahonnan levelezés útján tartotta a kapcsolatot az anyjával és Rudolf császárral. Érdekes, hogy a fejedelemasszony nagyon várta, hogy elhagyhassa Erdélyt, ám leveleiben önfeláldozást tanúsított.¹⁰⁵ Leírta anyjának, hogy „teljesen alávetem magam fenséged, őfelsége és a pápa akaratának.”¹⁰⁶ Mária Krisztierna az önfeláldozás mellett hangot adott Zsigmond iránt érzett szeretetének is: „az én szeretetemből következik, hogy fájlalom, hogy többé nem lehetek vele, pedig szívesen lennék.”¹⁰⁷ Zsigmond lemondási kísérlete kudarca után ideiglenesen más módszert választott a nejétől való szabadulás eszközéül. Hadizavarokra hivatkozva javasolta anyósának,

⁹⁸ Szilágyi 1875. 118–119.; Szádeczky 1883. 133–134.; Benda 1986. 46, 51.; Tóth 2000. 261.; Tóth 2011.87.

⁹⁹ Szilágyi 1875. 119.; Szádeczky 1883. 133–134.

¹⁰⁰ Szádeczky 1883. 134.; lásd még Benda 1986. 53.

¹⁰¹ Kruppa 2008. 108–109.

¹⁰² Az 1596. október 28-i levelet idézi Benda 1986. 50.

¹⁰³ Nagy 1984. 135.; Tóth 2000. 377–379.

¹⁰⁴ Istvánffy 2009. 274.

¹⁰⁵ Szádeczky 1883. 135.; vö. Baranyai Decsi 1982. 208.

¹⁰⁶ Benda 1986. 54. – Mária Krisztierna 1597. január 12-i levele anyjához

¹⁰⁷ Benda 1986. 54. – Mária Krisztierna 1597. január 12-i levele anyjához

győzze meg lányát, hogy egy időre költözzön vissza Grácba. Nem sikerült megegyezni erről, mert Zsigmond túlzónak tartotta Mária főhercegasszony anyagi feltételeit Krisztierna távozását illetően.¹⁰⁸ Így a fejedelemasszony maradt Erdélyben, először Fogarason, majd Kőváron töltötte idejét, anyja és testvére levelét várva. Leveleiben vágyódott anyja és testvére után, ám újbóli látásuk egyelőre csak vágy maradt. Szádeczky utalt néhány olyan levélre, amelyekből kitűnik, hogy Mária Krisztierna érthető módon unatkozott kővári magányában és Anna lengyel királyné segítségével bízott, ám 1598. február 10-én szeretett nővére elhunyt.¹⁰⁹ Végül Rudolf császár beleegyezett Zsigmond ajánlatába, s Máriát arra kérte, mondjon ő is igent a válásra, s emellett az ügy érdekében járjon közbe a pápánál, írjon neki levelet. Amíg a válással kapcsolatos kérelmezések folytak, addig mind Zsigmond, mind felesége alig várta, hogy végre bekövetkezzen a válás. A fejedelem szórakozással töltötte ezt az időt, Mária Krisztierna pedig egyre panaszosabb hangvételű leveleket küldött anyjának, amiben azt kérte, ne hagyják, hogy török kézre kerüljön.¹¹⁰ E levelekből kitűnik, hogy az elpártolt Erdélyt török támadás fenyegette, s ettől nyilván nemcsak Mária Krisztierna tartott, hanem maga Zsigmond is.

Rudolf császár és Báthory Zsigmond között végül létrejött 1597 decemberében a második prágai szerződés, amelyben a Habsburgok biztosították a fejedelem részére Erdély átadása fejében a kárpótlást: „a császár néki az Opoliai Hercegséget adná Sléziába”¹¹¹ „ötvenezer aranyat két fizetés letételével adná hozzája”¹¹² és Ratibor birtokot, feleségének a császár birtokot adott, s garantálta, hogy a leendő új fejedelem felesége lehet.¹¹³ Rudolf öccsét, Miksa főherceget nevezte ki Erdély élére, tehát ő volt a Mária Krisztierna számára kiszemelt jelölt a válás után.¹¹⁴ Más dolog, hogy az egyébként szelíd Mária Krisztierna a maga módján fellázadt, s egyáltalán nem akart nőtlen nagybátyjához, Miksa főherceghez feleségül menni.¹¹⁵ Miksa főherceg megérkeztéig Mária Krisztierna nevében zajlott a kormányzás, három biztos (Szuhai István, Bartholomeus Pezzen, Istvánffy Miklós) segítségével.¹¹⁶

Közben felmerült az a lengyel terv, hogy lengyel támogatással, és török jóváhagyással Báthory Andrást ültetik Erdély trónjára. 1598 februárban Zamoyski „megegyezett a portával, hogy Báthory Andrást segítik Erdély trónjára, aki ismét a török adófizetőjévé teszi Erdélyt”¹¹⁷. A terv egyelőre megghiúsult, hiszen a bíboros nem rendelkezett megfelelő anyagi kerettel, ráadásul hirtelen betegsége is akadályozta e terv megvalósításában. Zsigmond 1598. április 4-ére összehívta az

¹⁰⁸ Szádeczky 1883. 135–136.

¹⁰⁹ Szádeczky 1883. 138.; Benda 1986. 56–57.

¹¹⁰ Szádeczky 1883. 140.; Benda 1986. 58.

¹¹¹ Istvánffy 2009. 274.

¹¹² Istvánffy 2009. 274.; Szamosközy 1981. 58–60.; vö. még Szádeczky 1883. 139.; Benda 1986. 57.

¹¹³ Szádeczky 1883. 139.

¹¹⁴ Benda 1986. 57.; Oborni 2002. 55.

¹¹⁵ „den Max mag ich nicht”, írta Mária Krisztierna anyjának, vö. Benda 1986. 54.

¹¹⁶ Erdély története I. 528.; Tóth 2000. 384–385.

¹¹⁷ Horn 2002. 199.

országgyűlést, hogy közölje döntését és lemondjon Rudolf javára. Az országgyűlésen csak a nagybirtokkal és sok jobbággal rendelkező nemesi rend tagjai voltak hivatalosak, és a császár küldöttei. A résztvevők korlátozásával akarta a fejedelem szavatolni a hatalomátadás sikerességét.¹¹⁸

1598 áprilisában Zsigmond valóban távozott, és a sziléziai birtokokra (Oppeln) ment. Szamosközy István szerint Zsigmondnak egyáltalán nem állt szándékában Rudolfnak adni Erdélyt, hanem Jósika Istvánt szerette volna a trónon látni, mint helyettesét, hiszen ebben az esetben, ha valami gond merülne fel Oppeln birtokán, akkor gond nélkül vissza tud térni a fejedelem Erdély élére. Ennek az állításnak egy titkos levél az alapja, melyet Jósika írt Christoph Tieffenbach kassai főkapitánynak, hogy Miksa főherceg ne siessen Erdélybe, mert Zsigmond még nem biztos döntésében.¹¹⁹ Az erdélyi rendek 1598. április 8-án esküdtek fel Mária Krisztiánának,¹²⁰ aki vállalta a „mártír szerepet a keresztény hitért való küzdés szellemében, azzal a feltétellel, hogy amint tud, Rudolf császár küldi majd az új fejedelmet, ő pedig visszatérhet anyjához.”¹²¹

Mária Krisztiána Gyulafehérvárra ment, „s egynehány hónapig ott lakék, s a követekkel együtt közönségesek gondviseléssel az dolgokra gondot visele.”¹²² Rudolf 1598. május 4-én írt levelében megnyugtatta a fejedelemasszonyt, hogy „Miksa főherceg rövid időn be fog menni Erdélybe, csak addig legyen türelemmel, az alatt ő, a császár, Mária főhercegnővel egyetértve megteszi a szükséges rendeleteket, hogy biztonságban és illendőképpen kikísértessék Erdélyből.”¹²³ A fejedelemasszony rövid, néhány hónapos uralkodása alatt a „nagyobb fontosságú államügyek vezetésébe kevésbé folyt bele, bár mindent ő maga is aláír; de annál több ideje maradt arra, hogy a hozzá folyamadó, özvegyek, árvák kéréseit, panaszait meghallgassa, szükségüket s szenvedéseiket enyhítse.”¹²⁴ Miksa főherceg bejövetelét napról-napra halasztották főleg anyagi okokból, míg augusztusban végre el nem indult, ekkor Mária Krisztiána útnak indult Kővárra, hogy „ott tizednapig nyugonnék, s végre Szent Mihály havának első napjának útra indulna, s egyenesen Grécbe az anyjához menne.”¹²⁵ Ekkor azonban újabb váratlan fordulat következett be.

Zsigmond visszatérése, látszatházasság, újabb lemondás és válás (1598-1599)

Nem tartott sokáig az ideiglenes Habsburg-kormányzás, sőt Miksa bejövetelére sor sem került. 1598. augusztus 20-án ugyanis Zsigmond visszatért Oppelnből, nem találván megfelelőnek az ottani körülményeket, és a szerződésben megígért pénzt sem kapta meg.¹²⁶ Szádeczky szerint a „fejedelmi

¹¹⁸ Szamosközy 1981. 68–71.

¹¹⁹ Szamosközy 1981. 72–73.

¹²⁰ Szádeczky 1883. 141.

¹²¹ Szádeczky 1883. 142–143.

¹²² Istvánffy 2009. 298.

¹²³ Szádeczky 1883. 261.

¹²⁴ Szádeczky 1883. 260.

¹²⁵ Istvánffy 2009. 302.

¹²⁶ Benda 1986. 63.; Tóth 2000. 385.

fény, pompa, kényelem, a fényes udvartartás, a kegyenczek és az udvaroncok serege, olasz bohócjai, megszokott környezet, mind mind hiányoztak neki.”¹²⁷ Másnap találkozott a feleségével, „most maga esdekel eltaszított neje előtt, hogy fogadja őt vissza, mint szerető férjét”¹²⁸. Zsigmond manipulációja sikerült, így „nejét megnyerve biztosítva volt számára a fejedelemség, a nélkül, hogy a császár felléphetett volna ellen.”¹²⁹ A források azt sugallják, Mária Krisztierna boldog volt és egy szerelmes nőnek tűnt, aki örült férje közeledésének.¹³⁰ Így vélekedett Szilágyi Sándor is, aki szerint „a szegény asszony annyi szenvedéstéljes év után, ekkor élte házasságának boldog napjait.”¹³¹ Véleményem szerint Mária Krisztierna nem szerelemből cselekedett ekképpen, hanem továbbra is vállalta az áldozat szerepét a keresztény hit és a Habsburg-érdekek védelme (Erdély megtartása) miatt.

Feltehetően Bocskai hívására és nagybátyja fegyveres támogatásának is köszönhetően az erdélyi rendek augusztus 29-én Tordán újra uralkodójukká választották.¹³² A török Várad sikertelen ostroma után Zsigmonddal a békéről kezdett el tárgyalni. Ezt követően Naprágyi Demetert és Bocskai Istvánt Prágába küldte¹³³ „a császár kiengesztelésére,”¹³⁴ s ezzel egyben előkészítette másik tervét is. Hosszú várakozás után Rudolf fogadta a követeket, és újabb prágai egyezmény megkötésére került sor. Eszerint Zsigmondnak le kellett mondania, oklevelet kellett erről kiállítania, cserébe az oppeln-ratibori hercegségek mellé két csehországi grófságot is kapott, s a birtokokat leendő fiúutódai örökölhették majd (utóbbi kitétel, tekintve Zsigmond házasságát, egyértelműen azt jelentette, hogy a birtokok visszaszállnak a Habsburgokhoz).¹³⁵ Zsigmond megint kettős játékot űzött, hiszen a császári követséggel egy időben Báthory Andrással is tárgyalásokat folytatott a bíboros Erdélybe való visszatéréséről. „András bíboros, aki már alig hitte, hogy Zsigmonddal való életre-halálra menő ellenségeskedés után még sor kerülhet a kölcsönös megbékélésre, először habozott, de egyrészt Kabos [a követ] szavaitól, másrészt Zsigmond levelétől meggyőzve, szívesen hallgatta Zsigmond üzenetét.”¹³⁶ A bíboros tisztességes szándéktól vezérelve levélben értesítette Rudolfot a fejedelemséggel való békéről. András 1599. február 18-án érkezett meg az Erdélyi Fejedelemségbe. A két Báthory egymás vállára borulva meglehetősen teátrálisan megbocsátott egymásnak. Amikor Bocskaiék Prágában értesültek András hazatéréről, akkor levélben fordultak Zsigmondhoz feltéve a kérést: „Miért fogadta vissza országába a bíborost a

¹²⁷ *Szádeczky* 1883. 263.

¹²⁸ *Szádeczky* 1883. 265.

¹²⁹ *Szádeczky* 1883. 269. Szamosközy szintén megemlíti, hogy Zsigmond csak hatalma biztosítása érdekében kereste meg feleségét. *Szamosközy* 1981. 123–125.

¹³⁰ *Benda* 1986. 66.

¹³¹ *Szilágyi* 1875. 121.; hasonlóan *Benda* 1986. 66.

¹³² *Benda* 1986. 64–67.; Erdély története I. 528.; *Oborni* 2002. 55.

¹³³ *Istvánffy* 2009. 318.

¹³⁴ *Szamosközy István: Erdély története*. Budapest, 1963. (A továbbiakban: Szamosközy 1963) 123.

¹³⁵ *Szamosközy* 1963. 123–124.; *Tóth* 2000. 389.

¹³⁶ *Szamosközy* 1963. 131.

császár megkérdezése és valamennyiük tudta nélkül?”¹³⁷ Válaszában a fejedelem a megbékélési szándékára hivatkozott, letagadva a trónátadás gondolatát. Bocskai eltávolítása az udvarból fontos lépés volt, hiszen Zsigmond tudatában volt annak, hogy Bocskai – akinek része lehetett 1594-ben a „törökpárt” likvidálásában, és András bátyja, Boldizsár megölésében – ellenezné András fejedelemmé választását, a számonkéréstől tartva. Zsigmond 1599. március 20-ra országgyűlést hívott össze, amelyre a nemesség egy részét kérte oda. A gyűlésen fegyveres katonákkal jelent meg, és ilyen körülmények között választotta meg Andrást fejedelemmé. Emellett a gyűlésen megszavazták az adókat, s döntöttek Báthory István, Boldizsár és András rehabilitációjáról. A bíboros először habozott, majd amikor Zsigmond megfenyegette, hogy másnak adja az ország irányítását, akkor elfogadta a kinevezést. Zsigmond ekkor a megjelent nemeseket megeskette hűségükről.¹³⁸ Zsigmond szerződésben kötött ki magának erdélyi birtokokat és András poroszországi birtokait. Zsigmond „Lengyelországba ellopá magát”,¹³⁹ és bíborosi címet kívánt.¹⁴⁰

András fejedelem helyzetét némileg nehezítette, hogy az exfejedelem március végétől július elejéig új erdélyi birtokai átvétele „ürügyével” Erdélyben tartózkodott, politikai tanácsokat adott unokabátyjának, és csak nehezen távozott Lengyelországba.¹⁴¹ András a bíborosi címet feladva feleségül vette volna Mária Krisztiernát, de ezt Mária Krisztierna visszautasítva hazatért Grácba. András fejedelem hivatalba lépésekor „Christierna Máriát az tartománból kiindultában igen szép szekérrel, s lovakkal”¹⁴² ajándékozta meg. A fejedelemasszony visszaköltözött Ausztriába. (Később 1607-ben kolostorba vonult és exférjét túlélve 1621 áprilisában hunyt el)

Ezalatt elkezdődött a házasság felbontása a pápánál. A Szentszék minden tényezőt mérlegelt, amikor a válásról kellett döntenie. A pápa mégis a katolikus hitet féltette a legjobban, mivel Zsigmond a rekatolizálás mellett vont kardot, és amennyiben Zsigmond elválik és elmegy a prágai szerződésben megjelölt helyre, akkor Erdély a katolikus hit számára elveszhet. Ebből a szempontból Róma Báthory András bíborosnak, mint utódnak örült volna a legjobban, hiszen ebben az esetben Lengyelország is esetleg csatlakozott volna a törökellenes háborúba.¹⁴³ 1599. július 23-án megszületett a gyorsított eljárásban hozott döntés, a válást kimondták, s András elvileg elvehette volna Mária Krisztiernát, ám ez sem tudta már megakadályozni az Erdély körül sokasodó gondokat.

András hivatalba lépésekor rögtön Erdély megerősítésével kezdett el foglalkozni. Tárgyalást folytatott a Portával és a Habsburg-udvarral is. Rudolf császár azonban nem fogadta el András utódlását, és Bastát, Bocskait és Vitéz Mihály havasalföldi vajdát egyaránt András fejedelem ellen mozgósította. A havasalföldi vajda türelmetlen volt, ezért egyedül indult el a bíboros ellen, akit

¹³⁷ Szamosközy 1963. 134.

¹³⁸ Tóth 2000. 390–391.

¹³⁹ Istvánffy 2009. 319.

¹⁴⁰ Tóth 2011. 88–89.

¹⁴¹ Tóth 2011. 88–89.

¹⁴² Istvánffy 2009. 319.

¹⁴³ Kruppa 2008 111.

1599. október 28-án Sellenberknél legyőzött. „A Moldva felé menekülő fejedelmet november 3-án Csíkszentdomokosnál egyik, Székely Balázs nevű üldözője baltacsapással ölte meg.”¹⁴⁴

Röviden szólnunk kell a további fejleményekről is. Báthory András halálát követően Vitéz Mihály bevonult Erdélybe, és átvette a hatalmat. Szamosközy István történetíró Mihály vajda erdélyi megjelenését tartotta Erdély romlásának első lépéseként.¹⁴⁵ Hatalmát azonban csak rövid ideig tudta megtartani, vereséget szenvedett Bastától és a zsarnoki uralma ellen felkelt erdélyiektől (miriszlói csata).¹⁴⁶ Báthory Zsigmond még egyszer visszatért 1601 áprilisában, újra fejedelemmé tették, de uralma rövid ideig tartott. Basta és a vele szövetséges Vitéz Mihály legyőzte (goroszlói csata), és 1602-ben végleg elhagyta Erdélyt. Zsigmond Csehországba távozott, ahol a Rudolf által neki adott birtokokon tartózkodott haláláig (1613).¹⁴⁷ Erdély Basta kormányzása alá került, és csak a Bocskai-felkelés (1604-1606) során jutott vissza a 15 éves háború előtti státusába, török vazallus lett újra.

Zsigmond és Mária Krisztierna házaselete kudarcának feltételezett okai

A házasság bemutatására használt levélrészletek jól prezentálják a házaselet szinte teljes hiányát az ifjú pár közt. Felmerül a kérdés, hogy vajon mi okozhatta Báthory Zsigmond egyértelmű impotenciáját, amely miatt nem tudott eleget tenni házastársi kötelezettségének, és a dinasztiaalapításnak? Erre a korabeli források alapján a szakirodalom megkísérelt feleletet adni. Szádeczky Lajos a következőképpen jellemzi a fejedelmet: Mária Krisztierna „szerető gyöngéd férj helyett egy önmagával is meghasonlott, kiélt férfi-vázat talált, daliás fejedelem helyett egy ingadozó, kapkodó, erélytelen bábót.”¹⁴⁸ Szádeczky azt is megjegyzi, hogy Zsigmond a kicsapongó olasz életmódnak köszönhetette a „testi hibát, ami megfosztotta őt még a reménytől is, hogy valaha igazi férj és családapa lehessen.”¹⁴⁹ Erről a leírásról Kemény Zsigmond regényíró véleményére asszociáltam, aki szerint Zsigmond, azért volt 'tehetetlen', mert a szerelmet durva kéjnőktől sajátította el.¹⁵⁰ Szamosközy István történetíró szerint az uralkodó „soha nem szerette”¹⁵¹ feleségét, ezért nem sikerült a frigy elhálása. Szamosközyhez hasonló véleményt formált a kiváló történész, Szilágyi Sándor, aki „ritka szép szüz[nek]” írja le Mária Krisztiernát. Megemlítette, hogy a Zsigmondnál egy évvel fiatalabb hölgy ismerte a főzés, sütés fortélyait, emellett beszélt németül és latinul. Ő is megörökítette azt a történetet, amely szerint Zsigmond „Genga Simon nevű kegyencével álruhába a menet elé utazott Nagykárolyban, a menyasszonyt titkon megnézni”, akinek

¹⁴⁴ Papp 2008. 47.

¹⁴⁵ Szamosközy 1981. 12.

¹⁴⁶ Tóth 2000. 400-409.

¹⁴⁷ Oborni 2002. 58-59.

¹⁴⁸ Szádeczky 1883. 129.

¹⁴⁹ Szádeczky 1883. 130.

¹⁵⁰ A regényíró Kemény Zsigmond véleményét idézi Nagy 1984. 129.

¹⁵¹ Szamosközy kijelentését idézi Nagy 1984. 126.

betegsége nyomot hagyott a szépségén, és így nem tudta Zsigmonddal elfelejtetni Majláth Margit iránt érzett szerelmét.¹⁵² Szádeczky Szilágyival ellentétben arra világított rá, hogy a hercegnő kis korában szép volt, aki nem egy Zsigmondhoz hasonló „árnyékfejedelmet”¹⁵³ érdemelt volna férjül. Benda Kálmán óvatos megfogalmazása szerint nincs kizárva, hogy vérbajban szenvedett”, de nőhistóriákról nem hallunk Báthori Zsigmonddal kapcsolatban.¹⁵⁴ Kruppa Tamás szerint az öröklött vérbajjal kapcsolatos megállapítást nem támasztja alá semmi, mert a vatikáni titkos levéltárból előkerült válási akták nem állapítanak meg genitális defectust.¹⁵⁵ Makkai László Erdély története című munkájában azt írja, hogy Mária Krisztiernát Zsigmond azt követően gyűlölte meg, miután rájött saját impotens mivoltára.¹⁵⁶ Nagy László szerint az uralkodó valószínűleg homoszexuális, vagy biszexuális volt, ami abban a korban nem számított kirívó esetnek, sőt szégyenletes tulajdonságnak sem.¹⁵⁷ Valójában az akkor még nehezen folyó válási procedúrát indokló szentszéki diszpenzációs akták sem tudták megállapítani, hogy mi lehetett Zsigmond impotenciájának oka. Az iratok „természetes vagy rontás útján bekövetkező impotenciát” állapítottak meg, tehát az akkori vallási és tudományos szint nem volt elégséges ahhoz, hogy megmondja, mi okozhatta Zsigmond betegségét, tartós, végleges impotenciáját.¹⁵⁸

A házasság kudarca politikai következményei

Fontos kérdés, hogy vajon mennyire befolyásolta impotenciája és házasságának, dinasztiaalapítási kísérletének egyértelmű kudarca Zsigmond politikáját. Az egyik nézet szerint a Zsigmond szexuális életére vonatkozó találgatások nem támasztják alá hitelt érdemlő módon politikájára gyakorolt hatását. Tóth Sándor László véleménye szerint Zsigmondot „magánéleti problémái, betegsége, házasságának kudarca csak annyiban befolyásolhatta, hogy a dinasztia-alapításról le kellett mondania, ettől kezdve házassága nem érdekelte, feleségét tehernek érezte, akitől mindenáron el akart válni.”¹⁵⁹ Kruppa így vélekedett: a „fejedelmi impotenciának rövidesen súlyos politikai következményei lettek.”¹⁶⁰ A fent idézett levelek tanúbizonysága szerint a fejedelmet nyomasztotta a házassága körüli problémák, magánéletének egyértelmű kudarca. Minden tiltás ellenére lassan fény derült a fejedelmi hálószo-ba-titokra, ami nemcsak a fejedelem kedvét befolyásolta negatívan, hanem nézetem szerint ezért is törhetett meg céltudatossága Erdély kormányzását illetően, és ezért

¹⁵² *Szilágyi* 1875. 115.; lásd még *Nagy* 1984. 126–128.; Szádeczky szerint a „betegség elhervasztotta, üde pirosságát bágyadt halványszín váltotta fel” *Szádeczky* 1883. 54.

¹⁵³ *Szádeczky* 1883. 51.

¹⁵⁴ *Benda* 1986. 48.

¹⁵⁵ *Kruppa* 2008. 108.

¹⁵⁶ *Makkai* 1944. 314.

¹⁵⁷ *Nagy* 1984. 128.

¹⁵⁸ *Kruppa* 2008. 108.

¹⁵⁹ *Tóth* 2011. 98.

¹⁶⁰ *Kruppa* 2008. 108.

is döntött a lemondás, az Erdélyi Fejedelemség átadása mellett előbb Rudolf császárnak, majd unokabátyjának, Báthory Andrásnak. Mária Krisztierna kezdetben kizárólag anyjával osztotta meg fájdalmas titkát. Bár a fejedelemszöny folyamatosan biztosította Zsigmondot arról, hogy nem neheztel rá, ő elégedett, ha nővéreként szeretheti, mégis Zsigmond közvetve szemrehányást érzékelt Mária Krisztierna részéről, így hamarosan a csatatérre „menekült.”¹⁶¹ A közéleti sikerek, elsősorban a diadalmas havasalföldi hadjárat kezdetben kárpótolták Zsigmondot magánéleti kudarcáért, amely persze csak átmeneti megnyugvást hozhatott számára. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy dinasztia-alapításra sosem lesz képes, így előbb-utóbb az utódlásról gondoskodnia kell, tehát vagy a Habsburgoknak kell átadnia Erdélyt, vagy pedig a Báthory-dinasztia valamelyik tagjának. A magánéleti kudarc hamarosan párosult a bekövetkező külpolitikai, hadi kudarccal. Zsigmond az 1595-ös sikerek után 1596-ban és 1597-ben vereségeket szenvedett el a töröktől. Temesvár ostroma kétszer is sikertelen volt, Mezőkeresztesnél pedig a háború legnagyobb csatájában a Miksa főherceg hadához csatlakozó Zsigmond vereséget szenvedett a hatalmas szultáni seregtől. A közéleti és magánéleti kudarc egymást gerjesztve vezetett Zsigmond egymást követő, a kortársak és a későbbi történetírás által is érthetetlennek minősített lemondásaihoz. Valójában teljesen érthető pszichológiai folyamatról beszélhetünk, az ifjú fejedelem a kettős sikertelenség, a magánéleti és közéleti kudarc, mai szóval élve stressz hatására mihamarabb kiutat keresett. Ezt házasságát illetően a válásban, fejedelemségét illetően a lemondásban, a felelősség átruházásában vélte megtalálni. A maga számára egy veszélyektől mentes, biztos anyagi forrást jelentő tartományt kívánt, és lelki megnyugvást kínáló egyházi tisztséget (bíboros). Országá, Erdély számára pedig olyan támaszt, uralkodót keresett maga helyett, aki a fejedelemség biztonságát, védelmét garantálni tudja. Zsigmond személyes tragédiája, hogy kiútkeresése is kudarccal zárult mind saját élete, mind pedig országa szempontjából. Sem Rudolf császár, sem pedig Báthory András nem tudott olyan anyagi biztonságot jelentő tartományt, jövedelmet biztosítani Zsigmondnak, amely kárpótolhatta volna a gazdag Erdélyi Fejedelemségért. A magas egyházi méltóság szintén elérhetetlen vágyalom maradt Zsigmond számára. A két hatalmas birodalom nagy háborújában az Erdélyi Fejedelemség számára egyik fél sem tudott garanciát adni arra, hogy biztonságát, védelmét szavatolni tudja. Így Zsigmond visszatérései is törvényszerűek voltak, újabb és újabb megoldásokat próbált keresni saját és országa érdekében. Ezek egyike sem válhatott azonban be a 15 éves háború időszakában, amikor a két háborúzó fél, az Oszmán és a Habsburg Birodalom egyike sem volt annyira erős, hogy legyőzze a másikat. Erdély számára így maradt a hintapolitika, az egymást váltó fejedelmek, és a pusztulás, romlás kora egészen a 15 éves háború, és a Habsburg-ellenes Bocskai-felkelés lezárulásáig, a zsitvatoroki és bécsi békéig. Báthory Zsigmond a kortársak és a történeti kutatás számára egyszerre volt szánandó magánember és hiábavaló áldozat, és ugyanakkor kegyetlen, számító és hiú zsarnok, bűnbak Mária Krisztierna szintén szánandó sorsáért és Erdély romlásáért.

¹⁶¹ *Szádeczky* 1883. 131.

Összegzés

Munkám során megkíséreltem rávilágítani Báthory Zsigmond Mária Krisztiennával kötött házasságára és akörüli problémákra. E négy évig tartó (1595–1599) házasságot, mint a magánélet fontos szféráját vizsgáltam a források és a szakirodalom segítségével, és ennek esetleges kihatásait Zsigmond közéleti, politikai-katonai tevékenységére.

Az erdélyi uralkodó jelentős dilemmával szembesült, amikor szövetségest kellett választani a Habsburgok és a Porta közül a XVI. század utolsó évtizedében. Ebbe a döntéshozatali helyzetbe került Báthory Zsigmond regnálása alatt, a 15 éves háború (1593–1606) időszakában. Ő egyelőre a Habsburg szövetség mellett tette le a voksát, amit a Mária Krisztiennával megkötött házassággal erősített meg 1595-ben. Ez hatalmas politikai sikert jelentett, hiszen ezáltal a Báthory-család, Zsigmond fejedelem dinasztikus kapcsolatba került Európa leghatalmasabb uralkodócsaládjával. Ez ugyanakkor kockázattal is járt, hiszen az Erdélyi Fejedelemség elszakadt az Oszmán Birodalomtól, bármikor támadás indulhatott Erdély ellen. A dinasztikus érdekházasság megkötésekor a fiatal pár még nem tudta, hogy milyen szenvedéssel teli évekre ítélik magukat. Az ifjú feleség boldog házasságban reménykedett, helyett magányosan töltötte napjait, alig várva, hogy visszatérhessen anyjához Grácba. Zsigmond nem tudta teljesíteni házastársi kötelezettségeit, ami hatalmas lelki terhet jelentett számára, hiszen lelkiismeret-furdalás gyötörte felesége szomorúsága miatt, és dinasztia-alapítási kudarca egyben közéleti kudarcot is jelentett. Kezdetben a politikai és hadi sikerek (az 1595-ös havasalföldi hadjárat, a gyurgyevói diadal) ellensúlyozták a magánélet nyilvánvaló kudarcát. A későbbiekben a katonai vereségek (Temesvár és Mezőkeresztes) felerősítették a magánéleti kudarcot, és a házaselet válságához vezettek. A rosszkedv állandósult a fejedelemnél, s magánéleti kudarca kivetítődött politikai szerepvállalására is. Egyfajta kölcsönhatás alakult a magánélet és közélet szférája között, Zsigmond uralkodását egyre inkább a kudarcok jellemezték. Ezért arra összpontosított, hogy minél előbb váljon el feleségétől, országát pedig át akarta adni egy olyan személynek, aki meg tudja védelmezni azt a törökkel szemben. A cél érdekében többször le is mondott, s elhagyta Erdélyt, abban reménykedve, hogy Mária Krisztienna visszaköltözik Ausztriába. A kortársak hezitáló fejedelemként konnotálják, viselkedése hátterében kizárólag a hatalomvágyat jelölik meg indokként. A bevezetésben említett feltevésemet igazolva látom a korabeli források alapján, házaseletének sikertelensége, kombinálva külpolitikai és hadi kudarcával, komoly szerepet játszott lemondásaiban.

Bibliográfia

- Bagi Zoltán*: Báthory Zsigmond a magyar történetírásban. (Rövid áttekintés). In: A Báthoriak kora. A Báthoriak és Európa. Szerk. Ulrich Attila. Nyírbátor, 2008. 113–125.
- Baranyai Decsi János* magyar históriája (1592–1598). Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1982.
- Barta Gábor*, in: Erdély története három kötetben I. A kezdetektől 1606-ig. (Szerk.) Makkai László–Mócsy András. Budapest, 1988.
- Benda Kálmán*: Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Budapest, é. n. (1986)
- Bethlen Farkas*: Erdély története IV. Báthory Zsigmond uralkodása (1594–1597). VIII–IX. könyv. Fordította Kasza Péter–S. Varga Katalin. A jegyzeteket írta Kruppa Tamás. Szerk. Jankovics József. Budapest–Kolozsvár, 2006.
- Demény Lajos*: A székelyek és Mihály vajda. Bukarest, 1977.
- Horn Ildikó*: Báthory András. Budapest, 2002.
- Horn Ildikó*: A könnyező krokodil. Jagelló Anna és Báthory István házassága. Budapest, 2007.
- Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. I/3. 25–34. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Budapest, 2009.
- Kruppa Tamás*: Báthory Zsigmond válása. In: A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa) Dám László (főszerk.) Nyírbátor, 2008. 106–112.
- Lele József*: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. AETA 1991/3–4. sz. 103–136.
- Lénárt József*: Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem élete, jelleme politikája. 1880.
http://epa.oszk.hu/00900/00979/00354/pdf/EM-1880_7_08.pdf
- Elérés ideje: 2012. november 1.
- Makkai László*: Erdély története. Budapest, 1944.
- Nagy László*: A rossz hírű Báthoryak. Budapest, 1984.
- Nagy László*: Báthory István emlékezete. Budapest, é. n.
- Oborni Teréz*: Erdély fejedelmei. Pannonia Kiadó, 2002.
- Papp Klára*: Erdélyi fejedelmek. Debrecen, 2008.
- R. Várkonyi Ágnes*, in: Magyarország története tíz kötetben III/1. 1526–1686. Budapest, 1985.
- Reissenberger, Karl*: Maria Christierna von Inner-Österreich. Graz, 1882.
- Szamosközy István*: Erdély története. Budapest, 1963.
- Szamosközy István*: Erdély története (1598–1599, 1603). Ford. Borzsák István. Budapest, 1981.
- Szamosközy István* történeti maradványai 1542–1608. IV- Vegyes följegyzések. Kiadta Szilágyi Sándor. Budapest, 1880.
- Szádeczky Lajos*: Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Századok 1883.50–58; 129–143;

265–274.

Szilas László SJ: Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). Budapest, 2001.

Szilágyi Sándor: Egy nő a trónon. In: uő.: Rajzok és tanulmányok I. Budapest, 1875. 95–124.

Szilágyi Sándor: Carrillo Alfonz diplomáciai működése (1594–1598). Budapest, 1877.

Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

Tóth Sándor László: Báthori Zsigmond politikája és harmadik lemondása (1599–1600). In: AETAS 26 (2011) 2. szám, 85–98.